

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 88, 95-111.

I. Ulusal Dönem Mimarlığında Sütun Düzeni Analizi: Ankara Etnografya Müzesi Örneği*

Cennet CEYLAN

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü

Önder AYDIN

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Yazar Notu

Cennet CEYLAN ● <https://orcid.org/0000-0002-9000-5790>

Önder AYDIN ● <https://orcid.org/0000-0002-6659-5380>

Bu makale, Prof. Dr. Önder AYDIN danışmanlığında yürütülen “I. Ulusal Dönem Mimarlığında Klasik Osmanlı Oranlarının Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Dönem Binalarının Cephelerinde Sütun Düzeni Analizi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Bu çalışmaya Cennet CEYLAN %50, Önder AYDIN %50 oranında katkı sağlamıştır.

Bu makalede herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Bu makale ile ilgili iletişim için Cennet CEYLAN, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Emek Mahallesi, İsmet İnönü Bulvarı no:4, Çankaya, Ankara, Türkiye adresine başvurunuz. ceylan-cennet@hotmail.com

An Analysis of Pillar Design in the First National Architectural Period: An Example of Ankara Ethnography Museum

Cennet CEYLAN

Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Libraries and Publications

Önder AYDIN

Gazi University, Faculty of Architecture

Author Note

Cennet CEYLAN ● <https://orcid.org/0000-0002-9000-5790>

Önder AYDIN ● <https://orcid.org/0000-0002-6659-5380>

This article was generated from the doctoral thesis titled as “Use of Classical Ottoman Proportions in the First National Period of Architecture, An Analysis of Pillar Design in the Facades of Term Buildings”, conducted under the supervision of Professor Önder AYDIN.

Cennet CEYLAN has contributed 50% and Önder AYDIN has contributed 50% to the study.

There is no financial conflict of interest with any institution, organisation or person in the article and there is no conflict of interest between the authors.

For communication regarding this article, please contact Cennet CEYLAN, Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Libraries and Publications, Emek District, İsmet İnönü Boulevard No:4, Çankaya, Ankara, Türkiye. ceylan-cennet@hotmail.com

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası yaygın hale gelen milliyetçilik akımı ile birlikte mimaride ulusal olma fikri hâkim olmuştur. 1908-1930 yılları arasında etkili olan Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nde mimaride yabancı unsurların arındırılması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1873 yılı Viyana Sergisi için hazırlattığı, içeriğinde Osmanlı Usullerine de yer verilen Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabı, dönem mimarlarına esin kaynağı olmuştur. Söz konusu dönemde inşa edilen yapıların cephe tasarımında kullanılan sütun düzenlerinin anılan kitapta tanımlanan Osmanlı Usulleri ile olan oransal ilişkisi çalışmanın konusu olmuştur. Bu kapsamda bahse konu dönemde inşa edilen Ankara Etnografya Müzesi'nin giriş cephesinde yer alan sütun düzeninin oransal incelemesi yapılarak elde edilen veriler ışığında dönem mimarlığı, Osmanlı Usullerinin kullanımı bakımından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, usul-i mi'mari-i osmani, sütun düzeni, Etnografya Müzesi, Ankara.

Abstract

The idea of nationalism was predominant in architecture with the nationalist movement, which became widespread after the second constitutional period. It was aimed at cleaning the architectural elements that were passed from other nations in the First National Architectural Period, which period having been influential between the years of 1908-1930. The Usul-i Mi'mari-i Osmani book, which has given a place about Ottoman styles and was prepared for the 1873 Vienna Exhibition by the Ottoman Empire, is a source of inspiration for the architects of that period. This article will investigate the comparison of the proportions of Ottoman styles being defined in the above-cited book to the pillar design of the architectural facade being built in the aforementioned period. In this context, the architectural period will be evaluated in terms of using Ottoman styles in the light of data obtained while investigating the proportions of columns in the front portico facade of the Ankara Ethnography Museum, which museum was built during this period.

Keywords: The first national architectural period, usul-i mi'mari-i osmani, pillar design, the Ethnography Museum, Ankara

I. Ulusal Dönem Mimarlığında Sütun Düzeni Analizi: Ankara Etnografya Müzesi Örneği

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük çapta toprak kayıpları yaşadığı Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) antlaşmaları sonrasında siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda gerileme başlamıştır. İmparatorluğun içinde bulunduğu olumsuz tablonun düzeltilerek devleti eski gücüne kavuşturmak için de hemen hemen her alanda ıslahat gerçekleştirilmiştir. Batılılaşma hareketleri olarak adlandırılan bu ıslahatlar, sonuçları bakımından birçok alanda yeniliğe sebep olmuştur. 18. yy.dan itibaren Batı ile olan ilişkiler gelişmiş, bu durum kültürel ve sanatsal değişimleri beraberinde getirmiştir. Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin bilgi, birikim ve tecrübelerini aktarması, yabancı sanatçıların Osmanlı devletine seyahatleri, Avrupa ülkeleri ile karşılıklı elçiliklerin açılması gibi nedenlerle Osmanlı sanatında batılı formlar etkili olmaya başlamıştır. Bu dönem mimarisinde yabancı mimarlar etkili olurken yaşam koşullarının değişmesi yeni işlevli binaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yangın kuleleri, saat kuleleri, iş hanları, lokantalar, pansiyonlar, bürolar, oteller, meydanlar, kışlalar, hastaneler, fabrikalar bu dönemde ortaya çıkan yapı türleridir. Yunan, Rönesans, Barok ve Gotik öğeler dönem yapılarının cephelerinde yer almıştır (Ceylan, 2019).

1908-1930 yılları arasında etkili olan I. Ulusal Mimarlık Akımı, daha çok dönemin siyasi düşünce ortamı etkisiyle şekillenmiştir. Türkçülük ve ulusallaşma fikrini savunan fikir adamlarının söylemlerinin etkili olduğu söz konusu dönemin mimarları arasında Kemalettin Bey, Vedat Bey, Arif Hikmet Koyunoğlu, Ali Talat, Guilio Mongeri, Ekrem Hakkı Ayverdi, Ahmet Burhanettin Tamcı, Denari, Cemil, Mukbil Kemal, Mesut Özok, Muzaffer, Pappa, Şefik, Taşçıyan, Tahsin Sermet, Tanas Yamas, Zühtü Başar, Falih Ülkü, Mehmet Feşci, Küçük Kemal, Aram Hancıyan gibi isimler bulunmaktadır (Sıkıçakar, 1991).

Söz konusu dönemde inşa edilen yapıların giriş cephelerinde kullanılan sütunların oran bakımından değerlendirilmesi bu çalışmanın amacı olmuştur. Bu kapsamda, I. Ulusal Mimarlık Akımı etkisiyle şekillenen yapılarda ulusal ya da özgün bir cephe düzeninin tercih edilip edilmediğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Yöntem olarak öncelikle Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabı ve anılan kitapta yer alan Osmanlı Usulleri üzerinde durularak kitaptan elde edilen veriler ışığında bahsi geçen usullerin oran özellikleri ortaya konmuştur. Sonrasında I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde mimarlık eğitimi ve dönem mimarisine etkisi konusuna değinilerek söz konusu dönemde inşa edilen yapıların genel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma alanı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olması sebebiyle Ankara tercih edilmiştir. Dönemin önemli mimarlarından Arif Hikmet Koyunoğlu'nun tasarımı yaptığı Etnografya Müzesi girişinde yer alan sütunlarda ölçümler yapılarak anılan yapı, Osmanlı Usullerinin kullanımı bakımından değerlendirilmiştir.

Çalışma, I. Ulusal Mimarlık Akımı etkisiyle şekillenen yapıların giriş cephesindeki sütunlarda Osmanlı Usullerinin kullanılıp kullanılmadığının tespiti bakımından önemlidir.

Usul-i Mi'mari-i Osmani ve Osmanlı Usulleri

Osmanlı Devleti için 18. yy ve 19. yy.lar birçok alanda değişimin yaşandığı bir dönem olmuştur (Ceylan, 2019). Bu dönemde yeni yapı türleri ortaya çıkmış, Batı'ya ait mimari formlar Osmanlı mimarisinde tercih edilir hale gelmiştir (Anıtkar, 2013). Osmanlı mimarlığında birçok yabancı üslubun etkili olması, dönemin aydınları tarafından çekince ile karşılanmıştır. 19. yy. ve erken 20. yy. mimari eserleri yozlaşma olarak görülürken Sinan ve eski mimarların eserleri gurur kaynağı olmuştur (Çelik, 1996, s. 119). Bu bağlamda, Sultan Abdülaziz'in emriyle Montani Efendi ve Boğos Şaşıyan Efendi'ye Viyana Sergisi (1873) için hazırlatılan Usul-i Mi'mar-i Osmani (L'Architecture Ottomane) kitabı; Edirne, Bursa ve İstanbul'daki başyapıtlar üzerinden Osmanlı mimarisinin üstünlüğü ortaya koymaya çalışan ilk eser niteliğindedir. Söz konusu kitapta Fransız sanatkar, mimar ve mühendislerin Osmanlı mimarisindeki yozlaşmaya neden olduklarından bahsedilerek Nuruosmaniye Camii (1749-1755) ve Laleli Camii (1760-1763) bu duruma örnek gösterilmiştir. Osmanlı üslupları kullanımının devam etmesi ve "Neo Türk" üslubunun modern binalarda tercih edilmesi, kitabın amacı olmuştur (Çelik, 1996, s.119-120).

Osmanlıca, Fransızca ve Almanca dillerinde hazırlanan Usul-i Mi'mar-i Osmani'nin "Çeşitli Osmanlı Usulleri" bölümünde Osmanlı Usullerinin anlatımına yer verilmiş olup söz konusu usuller Mahruti (Konik) Mimari Usulü, Müstevi (Düz) Mimari Usulü ve Mücevheri (Süslemeli) Mimari Usulü olmak üzere üçe ayrılmıştır.

I. Ulusal Mimarlık Dönemi'ne esin kaynağı olan söz konusu kitapta Osmanlı Usullerinin kullanımı Klasik Osmanlı eserleri üzerinden örneklendirilmiştir (Şay, 2018). Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nde (1556) Müstevi Usul ve Mücevheri Usul; Süleymaniye Camii (1551-1557) ve Selimiye Camii'nde (1569-75) ise Mücevheri Usul'ün kullanıldığı okuyucuya aktarılmıştır (Launay, 2011, s. 99, 109, 119).

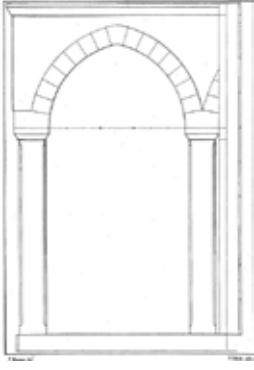
Kitapta her bir usulün anlatımı teknik çizimlerle desteklenmiş olup söz konusu çizimlerden elde edilen veriler ışığında Osmanlı Usullerine ait oranlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Mahruti (Konik) Mimari Usulü

Kitapta yalın olması istenilen yapılarda kullanıldığı belirtilen Mahruti Usul, Yunan sütun düzenlerinden 'Dorik' sütun düzenine benzetilmektedir. Osmanlıca'da "altı daire ve üstü sivrilerek bir noktada birleşen, huni şeklinde olan" (Büyük Lügat, 2024) olarak tanımlanan mahruti sözcüğü konik (Hasol, 2010, s. 303) anlamına da gelmektedir. Planş 2'de (Şekil 1) Mahruti Usul'ün tek başına kullanımı gösterilirken Planş 15 ve 16'da Mahruti Usul'ün diğer usuller ile birlikte kullanımı ifade edilmiştir (Launay, 2011, s. 11).

Şekil 1

Planş 2/ Mahruti Mimari Usulü ve Oranları (Launay, 2011, s. 18).

	Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabından elde edilen veriler ışığında Mahruti Usul oranları		
	Mimarlık Ölçü Birimi ¹	=	A
	Sütun başlık genişliği	=	A = 9B
	Sütun başlık yüksekliği	=	A/3
	Başlıklar arası mesafe	=	4A
	Sütun alt çapı ²	=	6B = 0,7 A
	Sütun üst çapı	=	5,5 B = 0,6 A
	Sütun yüksekliği	=	6A

1 Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabında mimarlık ölçü birimi "Osmanlı mimari kurallarında uygunluğu belirleyen genel ölçü sütun başlıklarının genişlik ölçüsüne bağlı olup buna Mimarlık Ölçü Birimi adı verilir. Söz konusu ölçü birimi dokuz eşit bölüme, bu kısımların her biri de tekrar dörder bölüme ayrılır" ifadeleriyle tarif edilmiş olup oranlama yapılabilmesi bakımından A harfi ile temsil edilmiştir (Launay, 2011, s. 10).

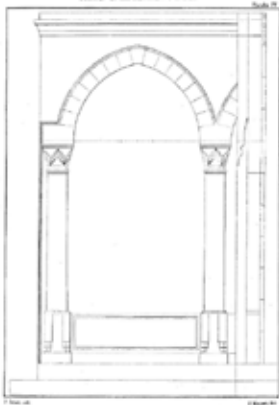
2 Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabında sütun alt çapı ve üst çapının arasındaki oran "Sütun gövdesinin en alt kısmının çapı, söz konusu ölçü biriminin altı bölümü ve en yüksek yerinin çapı ise beş buçuk bölümü kadardır" ifadeleriyle tarif edilmiş olup bu doğrultuda B harfi ile aralarındaki oran temsil edilmiştir (Launay, 2011, s. 10).

Müstevi (Düz) Mimari Usulü

Kitapta yapıların çıkmalarında ve yer altında kalan bölümleri ile kabirlerde kullanıldığı belirtilen Müstevi Usul, Yunan sütun düzenlerinden “İyon” sütun düzenine benzetilmektedir. Osmanlıca’da “düz, her tarafı bir, doğru” (Osmanlıca Sözlük, t.y.) olarak tanımlanan müstevi sözcüğü düzlem (Hasol, 2010, s. 336) anlamına da gelmektedir. Kitapta; Planş 4’te Müstevi Usul’ün tek başına kullanımı gösterilirken Planş X13’te Şekil 2 “Müstevi usulüne göre örnek köşe sütunları”, Planş 14’te Şekil 3 “Müstevi mimari usulüne göre yapılmış olan kapının resmidir”, Planş 18’de Şekil 4’te Müstevi mimari usulüne göre yapılmış olan dört köşeli direk”, Planş 23’te “Değişik mimari usullerin üst üste uygulanması” na ilişkin çizimlere yer verilmiştir (Şekil 2-3-4), (Launay, 2011, s. 11).

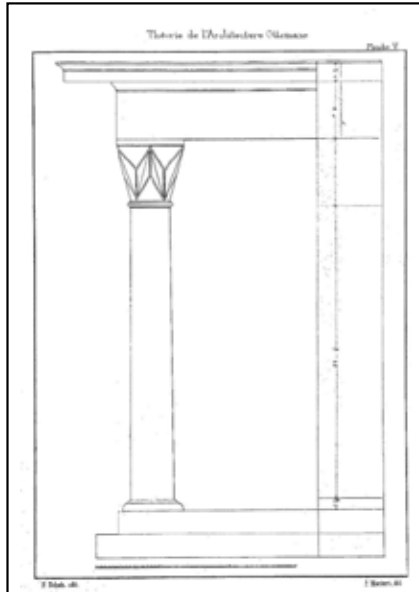
Şekil 2

Planş 4/ Müstevi Mimari Usulü ve Oranları (Launay, 2011, s. 20).

	Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabından elde edilen veriler ışığında Müstevi Usul oranları		
	Mimarlık Ölçü Birimi	=	A
	Sütun başlık genişliği	=	A = 9B
	Sütun başlık yüksekliği	=	A
	Başlıklar arası mesafe	=	4A
	Sütun alt çapı	=	6B = 0,7 A
	Sütun üst çapı	=	5,5 B = 0,6 A
	Sütun yüksekliği	=	7A

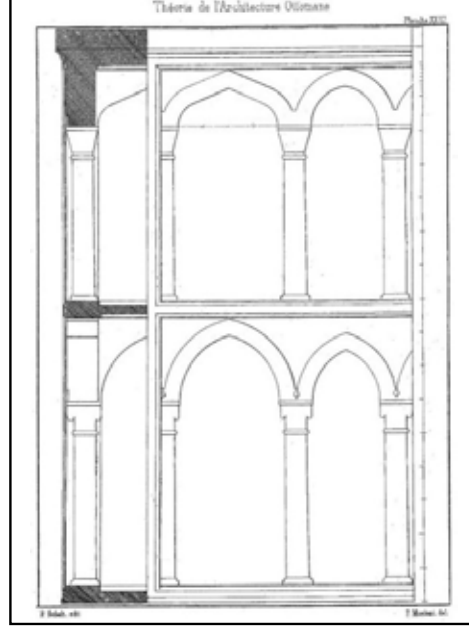
Şekil 3

Planş 5/ Müstevi Mimari Usulü ile Yapılmış Bir Sütun Teknesi (Launay, 2011, s. 21).

Şekil 4

Planş 23/ Müstevi Mimari Usulü, Mücevheri Mimari Usullerinin Üzerine Binecek Şekilde Uygulanmıştır (Launay, 2011, s. 39).

Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabında Müstevi Usul'de olduğu belirtilen Kanuni Sultan Süleyman Türbesi revağında yapılan ölçümler sonucu elde edilen veriler aşağıda belirtilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

Giriş revağında (kırmızı alan) yapılan ölçümler sonucu yapılan oranlama

Mimarlık Ölçü Birimi	=	A
Sütun başlık genişliği	=	40 = A
Sütun başlık yüksekliği	=	44 = 1,1 A = A
Başlıklar arası mesafe	=	170 = 4A
Sütun alt çapı	=	25 = 0,6 A
Sütun üst çapı	=	24 = 0,6 A
Sütun yüksekliği	=	255 = 6A

Mücevheri (Süslemeli) Mimari Usulü

“Elmaslı, cevher ile süslemeli” anlamına gelen Mücevheri Usul, yapıda gösteriş ve güzellik gösterilmesi gereken her neresi varsa orada uygulanmıştır. Normal yapılarda sadece iç mekânda kullanılan bu usul, Yunan sütun düzenlerinden “Korint” sütun düzenine benzetilmektedir (Durmuş, 2014; Launay, 2011, s. 12).

Kitapta; Planş 6’da “Mücevheri mimari usulüne örnek çizim”, Planş 7’de “Mücevheri mimari usulüne uyularak yapılmış bir sütunun teknesi”, Planş 8’de Şekil 1 “Mimar Sinan’ın usulüne göre Mücevheri mimari usulü ile yapılmış bir direk başlığı resmi”, Planş 9’da Şekil 1 “Mücevheri mimari usulden sütun başlıkları” ve Şekil 2 “Şekil 1’deki başlıkların düzeyden resmi”, Planş 11’de Şekil 1-6 arası “Mücevheri mimari usulüne örnek zarfların çizimleri”, Planş 13’te Şekil 2 ve 3 “ Mücevheri Usulü’ne örnek köşe sütunları”, Planş 14’te Şekil 1 “Mücevheri Usulü’ne göre yapılmış kapıdır”, Planş 16’da Şekil 1 “Bir önceki şekilde anlatılan Mahruti yapının mücevherat denilen oyma işi ile Mücevheri usulle süslenmesi”, Planş 20’de Şekil 1 “Mücevherî Mimari Usulüyle yapılan zârlar ile sütun başlıkları”, Planş 21’de “ Sade yapılarda Mücevheri Usulü’ne göre yapılan bölmelerin düzen ve derlemesi” başlıklı konulara ilişkin çizimlere yer verilmiştir (Şekil 5-6-7-8), (Launay, 2011, s. 13-15).

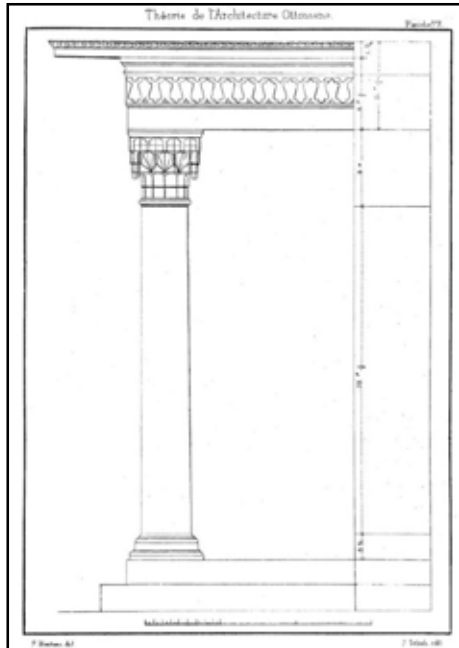
Şekil 6

Planş 6/ Mücevherî Mimari Usulü ve Oranları (Launay, 2011, s. 22).

Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabından elde edilen veriler ışığında Mücevheri Usul oranları		
Mimarlık Ölçü Birimi	=	A
Sütun başlık genişliği	=	A = 9B
Sütun başlık yüksekliği	=	A
Başlıklar arası mesafe	=	4A
Sütun alt çapı	=	6B = 0,7 A
Sütun üst çapı	=	5,5 B = 0,6 A
Sütun yüksekliği	=	8A

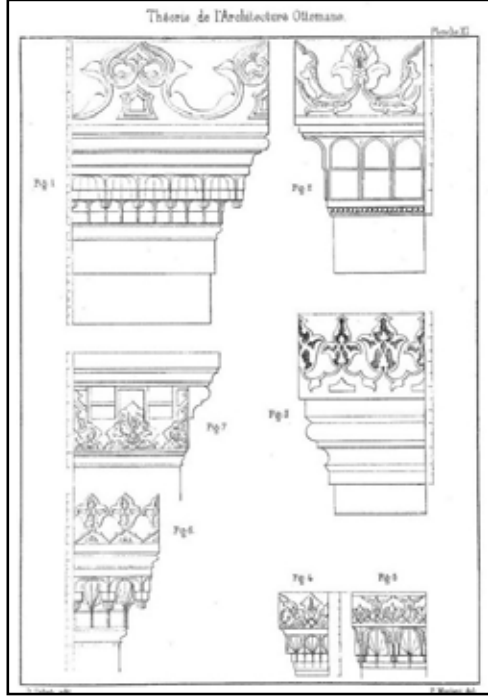
Şekil 7

Planş 7/ Mücevherî Mimari Usulüne Uyularak Yapılmış Bir Sütunun Teknesi (Launay, 2011, s. 23).

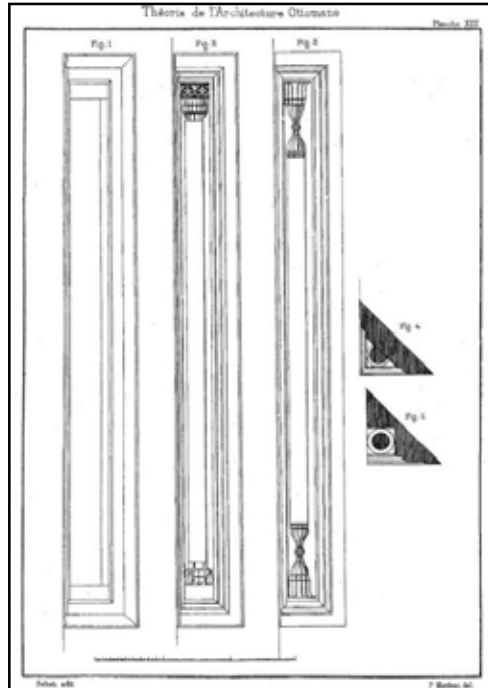

Şekil 8

Plañş 11/ Şekil 1-6 Arası/ Mücevheri Mimari Usulüne Örnek Zarların Çizimleri (Launay, 2011, s. 27).

Şekil 9

Plañş 13/ Şekil 2 ve 3/ Mücevheri Usulü'ne Örnek Köşe Sütunları (Launay, 2011, s. 29).

Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabında Mücevheri Usul'de olduğu belirtilen Edirne Selimiye Camii'nin son cemaat mahallinde yapılan ölçümler sonucu elde edilen veriler aşağıda belirtilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10

Selimiye Camii Revak Sütunları (Akın, 2021)

	Giriş cephesi simetri aksında bulunan sütunlarda (kırmızı alan) yapılan ölçümler sonucu yapılan oranlama		
	Mimarlık Ölçü Birimi	=	A
	Sütun başlık genişliği	=	111 cm = A
	Sütun başlık yüksekliği	=	115 cm = A
	Başlıklar arası mesafe	=	823 cm = 7A
	Sütun alt çapı	=	96 cm = 0,86 A
	Sütun üst çapı	=	86,5 cm = 0,77 A
	Sütun yüksekliği	=	820 cm = 7A

I. Ulusal Mimarlık Dönemi (Milli Mimari Rönesansı)

Batılılaşma döneminde yaşanan değişimden devletin her organı olduğu gibi Hassa Mimarlar Ocağı da etkilenmiştir. En parlak dönemini Mimar Sinan öncülüğünde yaşayan Ocak, 1831'de kapatılmıştır. Zaman içerisinde mimarlık faaliyetleri farklı kurumlar bünyesinde devam etmiş olup mimarlık bölümünü de içinde barındıran Sanayi-i Nefise Mektebi 1883'te açılmıştır (Can, 2010, s. 24-34). Osman Hamdi Bey tarafından kurulan mektep, eğitim programı bakımından Ecole des Beaux-arts okulunun eğitim ilkelerini örnek almıştır (Çelik, 1996, s.122-123). 1648'de Paris'te kurulan Ecole des Beaux-arts Okulu, İtalyan eğitim sistemini benimsemiş ve Antik sanata yakınlık duymuştur (Uzun Aydın, 2014). Kendisi de 1860-68 yılları arasında Beaux-arts Okulu'nda eğitim görmüş olan Osman Hamdi Bey, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin eğitim kadrosunu yurt dışında eğitim görmüş hocalardan oluşturmuştur. Öyle ki Alexandre Vallaury mimarlık alanında, Osgan Efendi resim alanında, Salvatore Valeri resim alanında ilk atölye hocaları; Yusuf Rami Bey teşhir alanında, Ohannes Efendi tarih alanında, Tevfık Bey ise riyazat alanında ilk teorik ders hocaları olmuştur (Gençel, 2021).

Mühendislik ve mimarlık eğitimini tek çatı altında toplayan Hendese-i Mülkiye Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşundan iki yıl sonra açılmıştır. Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin mimarlık ders müfredatında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde olduğu gibi klasik düzenlerin kopyalanması ve incelenmesine yer verilmiştir (Bozdoğan, 2020, s. 49).

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası yönetimde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisi artmış ve Türkçülük fikri yaygınlaşmıştır. Siyasi düşünce ortamı sanata sirayet etmiş ve mimaride ulusal olma fikri hâkim olmuştur. O yıllarda Milli Mimari Rönesansı veya Milli Mimari olarak adlandırılan bugünkü adıyla Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nde yabancı unsurların mimariden arındırılması hedeflenmiştir (Şay, 2018). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmi üslubu olarak kabul edilen Milli Mimari Rönesansı, Sanayi ve Nefise Mektebi ve Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin kadrolarında değişikliğe sebep olmuştur. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mimarlık atölye başkanlığı görevini Vallaury yerine Vedat Bey yürütmeye başlamış, Guilio Mongeri mimarlık atölyesinde etkin bir hoca olmuştur. Yine aynı şekilde Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde mimarlık dersleri veren August Jasmund yerine Kemalettin Bey getirilmiştir (Bozdoğan, 2020, s. 49).

Kemalettin Bey, Hendese-i Mülkiye Mektebi'ndeki derslerinde Ali Talat Bey ile birlikte kaleme aldığı Fenn-i Mimari kitabını ders kitabı olarak kullanmıştır (Omma, 2024). Sekiz bölümden oluşan kitabın bir bölümünde kapsamlı bir şekilde sütun düzenlerine yer verilmiştir. Ulusal mimari ile ilgili fikirlerini öğrencilerine aktarma şansı bulan Kemalettin Bey, Batı mimarisi ile Türk mimari öğelerini birleştirme düşüncesini benimsemiştir (Yavuz, 1981).

Ülke genelinde etkili olan söz konusu üslup için Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabı da esin kaynağı olmuştur (Şay, 2018). Öyle ki yazıldığı dönemde Osmanlı'nın güzel sanatlar alanında yapacağı ilerlemenin geçmiş dönemdeki anıtlarına dönerek mümkün olacağını savunan kitap, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin teorik altyapısını oluşturan önemli bir kaynaktır denilebilir (Garan, 2011). Kemalettin Bey ve Vedat Bey gibi Batıda eğitim alan mimarların Osmanlı Klasik Üslubunu çağdaş kurgu ile geliştirme çabası Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabının teorik olarak açtığı yolun vücut bulmaya başlayarak belirli bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Adı geçen mimarlar, mimarideki yabancı unsurları ayıklamayı amaçlamış hatta bu ayıklamayı yaparken Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabındaki çizimlerden yararlanmışlardır. Guilio Mongeri ve Vedat Bey'in Sanayi Nefise Mektebi'nde öğrencilerine aktardıkları sayesinde Milli Mimari Rönesansı'nı daha "Türk'e Özgü" olacak şekilde geliştirecek bir nesil yetişmiştir. Kemalettin Bey ve Vedat Bey'in başlattığı Milli Mimari Rönesansı, aralarında Necmettin Emre, Sedat Çetindaş ve Tahsin Sermet gibi mimarların bulunduğu bir kuşak tarafından 'rafine edilmiş', 'Türkleştirilmiş' bir hal alarak Ankara ve diğer Anadolu şehirlerine aktarılmıştır. Mimari hakkında yazmayı ihmal etmeyen Kemalettin Bey, Osmanlı mimarisinin gelişmiş bir Türk mimarisi olduğunu, mevcut mimari eserlerin en ince ayrıntısına kadar incelenmesi durumunda mimarlığın inceliklerine hâkim olunabileceğini savunmuştur. Kemalettin Bey, Montani Efendi gibi Osmanlı mimarisinin değişmez prensipleri olduğunu savunmakla birlikte Montaine Efendi bu prensipleri Batı'ya (Vignola'ya) yani Vitruvius'un ilkelerine uydurmaya çalışırken Kemalettin Bey bu durumu sütun oranları, kemerlerin sütunlarla birleşim biçimleri, duvar, pencere boşluğu ve kubbelerin oluşturulma ilkeleri gibi yapı inşa tekniği ve usullerine dayandırmaktadır. Kemalettin Bey için bu ilkeler; Bizans, İran ve Arap mimarisinden farklı, Selçuklu mimarisinde başlayan ve Osmanlı mimarisinde netleşen, Türk'e özgü bir kültürün kanıtıdır (Tuztaş, 2010).

Bahse konu dönemde planlar ve cephe tasarımı Batı'dan alınırken cephelerde Selçuklu ve Osmanlı mimari öğelerine yer verilmiştir (Özel, 2015; Şay, 2018). Cephe tasarımına önem verilen bu dönem mimarisinde cepheler, simetrik tasarlanarak giriş cephesi simetri aksı merkezine yapı girişi eklenmiştir. Rönesans mimarisinde olduğu gibi, cephe yatayda üçe bölünerek her bölüm kendi içinde tasarlanmıştır (Şay, 2018). Söz konusu bölümlerde Roma ve Yunan düzenleri yerine sivri, basık düz kemerler kullanılarak kemer açıklıklarında Rönesans madalyonları yerine Selçuklu tarzı rozetler tercih edilmiştir (Gençaydın, 1996). Yine bu bölümlerde farklı tip pencereler tercih edilmiş ve en üst katta ikiz veya üçüz pencereler kullanılmıştır (Erarslan ve Çolak, 2021). Cepheler, alt yüzeyi bezemeli geniş saçaklarla sonlandırılmış olup köşe parselde denk gelen cephelerin köşeleri yuvarlatılmıştır (Akdağ, 2019). Ön cephe diğer cephelere göre daha baskın karakterli tasarlanmış olup yapı köşeleri yatay ve düşeyde dışa taşırılmıştır. Yalancı kubbe, revak, mermer sütun, taç kapı, çini pano, bitkisel kabartmalı grift bezemeler, farklı kemer tipleri, çıkmalar gibi mimari öğeler giriş cephesini öne çıkarmak için çokça tercih edilmiştir (Gençaydın, 1996; Akdağ, 2019). Bahse konu dönemde inşa edilen yapıların cephesinde kullanılan kesme taş kaplamalar veya taş görünümlü sıvalar, dışarıdan bakıldığında yapı taşıyıcı sisteminin algılanmamasına neden olmuştur.

Söz konusu dönemde başta başkent Ankara olmak üzere Anadolu'da çok sayıda kamu binası, otel, banka, konut vb. farklı işleve sahip yapı inşa edilmiştir. Bugün Ankara'nın Ulus semtinde yer alan I. TBMM, II. TBMM, Başvekâlet ve Maliye Vekâleti Binası, Ankara Adliye Binası, Etnografya Müzesi, İş Bankası Genel Müdürlük Binası, Hariciye Vekâleti Binası, Osmanlı Bankası Merkez Binası, Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası, Gazi İlk Muallim Mektebi Binası, Türk Ocakları Merkez Binası, Tekel Başmüdürlük Binası ve II. Vakıf Apartmanı anılan üslupla şekillenmiş yapılardan bazılarıdır.

Etnografya Müzesi

1925 yılı Nisan ayında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından davet edilen mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'ndan Ankara İmaret Camii depolarında yer alan eserlerin kurtarılması için inşa edilecek olan müze binası ile ilgili yarışmaya katılması istenmiştir. Söz konusu binaya ilişkin şartnamede “Müzeye konulacak eşya ve eserlerin çoğu dini ve milli eserler olduğundan, bu binanın da içindekilere uygun olması ve eski Türk mimarisinden alınan ilham ve etkilere haiz olması” denilmiştir. Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu Türk mimarisinden aldığı ilhamla projesini on beş gün içerisinde tamamlamıştır. Atatürk'ün emriyle kurulan ilk devlet müzesi olan Etnografya Müzesi'nin temeli 25 Eylül 1925 tarihinde atılmıştır. Temel atma töreninde ilk temel taşı İsmet İnönü tarafından konulmuş olup tören, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in “Eski, yeni, acı, tatlı birçok müessir hatıraların izlerini taşıyan Ankara’ımızda devlet müzesinin ilk temel taşını atıyorum ve hayalim memleketin diğer köşelerinde birbirini takip edecek bu gibi ilim, sanat ve tarih abidelerini görmekle mesuttur” cümleleri ile Türk müzeciliğinin parlak geleceğini müjdeleyen konuşması ile son bulmuştur. Hemen ardından 15 Kasım 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile müzenin inşasına başlandığı Namazgah Tepe, Vakıflar Genel Müdürlüğüne Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. 1926 yılında inşaatı tamamlanan bina, Macar Türkolog Prof. J. Meszaros tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda 1927 yılında Etnografya Müzesi olarak düzenlenmiştir (Şekil 11). Milli Eğitim Bakanlığınca müzenin bahçesine İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica'ya yaptırılan bronz Atatürk heykelinin açılışı ise 4 Kasım 1927'de gerçekleşmiştir. 18 Temmuz 1930'da ziyarete açılan müze, 1938 yılının Kasım ayında Atatürk'ün geçici kabrine tahsis edilinceye kadar açık kalmış olup 1938-1953 yılları arasında Anıtkabir görevi yapmıştır. 1953-56 yılları arasında müze olarak yeniden düzenlenen bina tekrar ziyarete açılmıştır. Müzede etnografik eserlerin yanında, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin açılışına kadar, Alacahöyük, Alişar, Ahlatlıbel gibi kazılardan çıkarılan arkeolojik eserler de teşhir edilmiştir (Fırat, 1998, s. 20-31).

Şekil 11

Ankara Etnografya Müzesi Giriş Cephesi Silmeler

Yapı, plan ve cephe bakımından simetrik kurgulanmıştır. Bodrum üzeri ön cephede tek kattan oluşan yapı, arka cephede iki katlıdır. Giriş ve arkasındaki iç avlu (sonradan üzeri kapatılmıştır) etrafında şekillenen planda iç avlunun ön tarafında giriş, arka tarafında idari bölüm, sağ ve sol tarafında ise sergi salonları bulunmaktadır. İlk tasarımında sağ ve sol tarafta dörder adet sergi salonunun yer aldığı yapıya sonradan eklenen birer mekân ile sergi salonu sayısı ona yükselmiştir. İdari bölüm ise alt katta iki oda ve ıslak hacimler ile üst katta üç odadan oluşmaktadır.

Ön cephe, diğer cephelere göre daha gösterişli tasarlanmıştır. Dönemin üslup özelliklerinin görüldüğü ön cephe, dikey olarak beş bölüme ayrılmıştır. Her bölüm kendi içinde bir bütün olarak tasarlanmış olup orta bölüme

ana giriş yer almaktadır. Orta bölüme ulaşan merdivenlerin her iki yanında aslan biçiminde üçer adet taş heykel ile girişte mukarnas başlıklı sütunlar tarafından taşınan üçlü kemer sistemi bulunmaktadır. Girişteki üç ahşap kapı ve üzerindeki çini pano üçlü kemer sistemine simetrik olarak kurgulanmıştır. Ön cephede giriş bölümü dışındaki diğer dört bölümde yer alan sivri kemerli niş içerisindeki dikdörtgen formlu ahşap pencereler dikdörtgen mermer pano üzerindedir. Ön cephede köşe bölümleri ve orta bölüm yatay ve düşeyde dışa taşırılarak dönemin kütle biçimlenmesi yansıtılmıştır. Dönem mimarisinde giriş cepheleri özenle ele alınmış olup bazen bu yapıda olduğu girişte tarihi Türk mimarisinden esinlenerek taç kapı biçiminde çözümler ile giriş üzerinde kubbelere yer verilmiştir. Mukarnas başlıklı sütunlar, bu sütunlara oturan sivri kemerler, kemerlerin bitiminde üçgenlerden meydana gelen friz, frizlerin üzerinde palmet tepelikle son bulan taç kapı izlenimi veren dikdörtgen alınlık ve dekoratif öğeler anıtsallığı güçlendirmektedir. Yan cephelerde ön cephedeki pencere düzeni devam ettirilmiş olup üçgenlerden meydana gelen frizlerle bu cepheler sonlandırılmıştır. Arka cephenin giriş kapısının her iki yanında altta basık kemerli birer dikdörtgen pencere ve üzerinde ikili gruplar halinde dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Bu cepheye sonradan eklenen salonlarda çatıya yakın üçer adet yatay dikdörtgen pencere vardır (Fırat, 1998, s. 33-37).

Betonarme iskelet sistemine sahip yapının subasman seviyesine kadar olan bölümü andezit kaplama, subasman üstü ise taş taklidi sıva ve küfeki taşı kaplamadır. Bu dönem Rönesans mimarisinde olduğu gibi bodrum kat kaplamalarında tercih edilen kaba taş kaplama, yapı subasmanına rüstik bir görünüm kazandırmaktadır. Yapıda kullanılan diğer bir malzeme mermerdir. Pencere çerçeveleri, giriş alınlığı, merdiven basamakları, sütun ve sütun başlıkları, kemerler ile giriş ve arkasındaki iç avlunun zemin döşemelerinde mermer kullanılmıştır. İdari bölüm ve sergi salonları zemininde ise mozaik tercih edilmiştir (Fırat, 1998, s. 32-33).

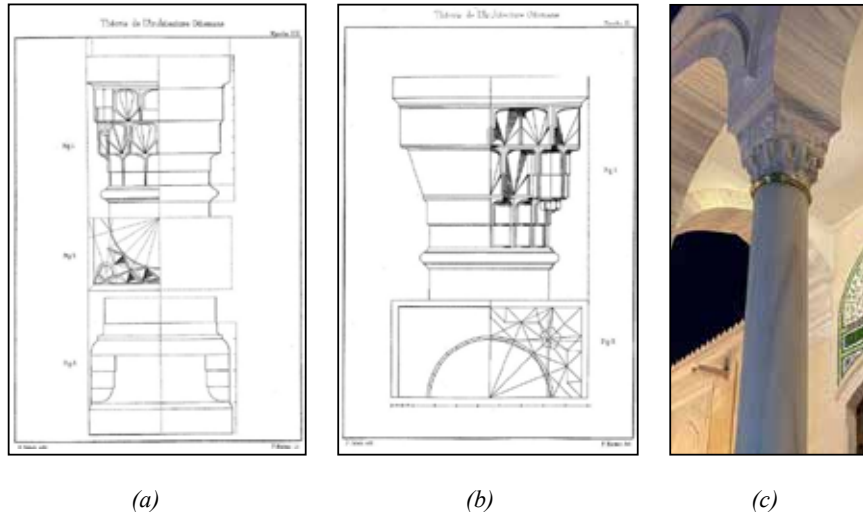
Etnografya Müzesi Giriş Cephesi Sütun Düzeni Analizi. Etnografya Müzesi ön cephe girişinde mermer merdivenlerle ulaşılan giriş bölümünde dört adet mermer sütuna oturan üçlü kemer sistemi bulunmaktadır. Söz konusu sütunlar başlık, gövde ve kaideden meydana gelmekte olup mermer malzemedendir. Mukarnas başlıklı olan bu sütunların kaideleri silindirikdir. Bahse konu sütunlar, Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabında yer alan planşların aynen uygulanmış olduğu izlenimini vermektedir (Şekil 12).

Şekil 12

A) Planş 8/ Fig. 1: Mimar Sinan'ın Usulüne Göre Mücevheri Mimari Usulü ile Yapılmış Bir Direk Resmi; Fig. 2: Çizimdeki Başlığın Düzeyden Resmi; Fig. 3: Sütun Tabanı ile Altı (Launay, 2011, s. 24).

B) Planş 9/ Fig. 1: Mücevheri Mimari Usulünden Sütun Başlıkları; Fig. 2: Fig. 1'deki Başlıkların Düzeyden Resmi (Launay, 2011, s. 25).

C) Ankara Etnografya Müzesi Sütun Başlığı

Bahse konu sütunlarda yapılan ölçümler sonucu aşağıda belirtilen oranlar elde edilmiştir. Sütun başlığı bakımından biçimsel olarak Mücevheri Usul'e benzeyen söz konusu sütunlardaki oranlar, anılan usule ait oranlar bakımından karşılaştırmalı olarak aşağıda değerlendirilmeye çalışılmıştır (Şekil 13). Sütunlarda yapılan ölçümler sonucu yapılan oranlama aşağıda belirtilmektedir.

Şekil 13

Etnografya Müzesi

	Giriş cephesi simetri aksında bulunan sütunlarda (kırmızı alan) yapılan ölçümler sonucu yapılan oranlama		
	Mimarlık Ölçü Birimi	=	A
	Sütun başlık genişliği	=	70 cm = A
	Sütun başlık yüksekliği	=	70 cm = A
	Başlıklar arası mesafe	=	252 cm = 4A
	Sütun alt çapı	=	53cm = 0,7A
	Sütun üst çapı	=	44cm = 0,6A
	Sütun yüksekliği	=	455 cm = 6A

Sonuç ve Değerlendirme

Geleneksel Türk mimarlık biçimlerinin çağdaş mimarlık fonksiyonlarına uyarlandığı I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapılarının tasarımında belirli kurallar uygulanmıştır. Söz konusu yapılarda yapım sistemi ile planlar Batı'dan alınırken Osmanlı ve Selçuklu mimarlığının yapısal ve dekoratif öğeleri kullanılmıştır. Simetrik cephe kurgusu, diğer cephelere göre baskın karakterli tasarlanan ön cephenin silmelerle yatayda üçlü bölünüşü, ön cephe simetri aksı ve köşe bölümlerinin dışa taşkın tasarlanması, betonarme ve çok katlı iskelet sistemi, cephe ve iç mekânda yer alan sütunlar, Selçuklu ve Osmanlı'ya ait bezeme öğelerinin kullanımı bu dönem yapılarının genelinde görülen bazı mimari unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı'nın ilk mimarlık tarihi kitabı olan Usul-i Mi'mar-i Osmani kitabında Osmanlı Usulleri, Mahruti Usul, Müstevi Usul ve Mücevheri Usul olmak üzere üçe ayrılmıştır. Kitapta anılan usullere ilişkin açık bir biçimde oranlara yer verilmemiş olmakla birlikte çizimlerden elde edilen veriler ışığında Osmanlı Usullerine ait oranlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda, I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde inşa edilen yapı girişlerindeki sütun düzenlerinin Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabında tariflenen Osmanlı Usulleri dikkate alınarak biçimlenip biçimlenmediği bu çalışmanın konusu olmuştur.

Bu çerçevede yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olması ve dönem yapılarının birçoğuna ev sahipliği yapması nedeniyle Ankara ili, çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Dönemin önemli mimarlarından Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından tasarlanarak inşa edilen Etnografya Müzesi, cephesinde sütun düzeni bulunması sebebiyle ele alınmış olup ön cephe simetri aksında yer alan üç adet sivri kemeri taşıyan dört adet stalaktit başlıklı sütundan oluşan sütun düzeninde ölçümler yapılmıştır. Stalaktit başlıklı olan bu sütunlar, biçim olarak Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabında yer alan Osmanlı Usulleri'nden Mücevheri Usul'e benzemekle birlikte elde edilen oranlara göre mimari ölçü birimi (sütun başlık genişliği), sütun başlık yüksekliği, başlıklar arası mesafe, sütun alt çapı, sütun üst çapı bakımından Mücevheri Usul'e uygun olduğu tespit edilmiştir.

Ankara Etnografya Müzesi örneği üzerinden yapılan bu çalışma neticesinde I. Ulusal Mimarlık Dönemi eserleri girişinde yer alan sütün düzenlerinin tesadüfi değil belirli bir oran sistemi kullanılarak tasarlandığı ve bunu yaparken de oran bakımından Osmanlı Usullerinin dikkate alınma ihtimalinin güçlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Akdağ, G. (2019). *Ankara'da I. Ulusal Mimarlık Dönemi banka binalarında cephe düzeni ve süsleme (1926-1929)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Anıtkar, S. (2013). 19. yüzyıl batılılaşma hareketlerinin Osmanlı mimari biçimlenişine etkisi: Vallaurry Yapıları örneği. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı, V*, 1205-1220.
- Bozdoğan, S. (2020). *Modernizm ve ulusun inşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde mimari kültür*. Metis yayınları.
- Büyük Lugat (t.y.) *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. mahrutı, 02 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.buyuklugat.com/osmanlica-turkce/mahruti> adresinden edinilmiştir.
- Ceylan, C. (2019), *Batılılaşmanın Osmanlı dini mimarisine mekânsal etkileri üzerine bir araştırma; 18.- 19. yy.da Ankara kent merkezinde inşa edilen cami ve mescitler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çelik, Z. (1996). *19. yüzyılda Osmanlı başkenti: Değişen İstanbul*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Erarslan, A. ve Çolak, S. (2021). Birinci ulusal mimarlık dönemi konut yapıları; İstanbul örnekleri. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 16(62), 203-226.
- Fırat, N. İ. (1998). *Ankara'da Cumhuriyet Dönemi mimarisinden iki örnek: Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 20-37.
- Garan, Ö. (2011). *Son dönem Osmanlı mimarisinde mimarbaşılık müessesesi ve Mimar Kemalettin Okulu (1909-1927)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gençaydın, E. E. (1996). *Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi: Mekansal sorunlara yaklaşım ve etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Gençel, Ö. (2021). *Sanayi-i Nefise Mektebi (1882-1928)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Launay, V. M. D. (2011). *Osmanlı Mimarisi: Usul-i Mi'mari-i Osmani* (Raşit Gündoğdu, İlhan Ovalıoğlu, Ebul Faruk Önal ve Cevat Ekici, Haz.). Çamlıca Yayınevi.
- Omma (t.y.). *Mimari metinler; Fenn-i mimari*. 02 Mayıs 2024 tarihinde <https://omma.itu.edu.tr/veri-detay/203> adresinden edinilmiştir.
- Osmanlıca Sözlük (t.y.). *Müstevi nedir? Anlamı*. 02 Mayıs 2024'de <https://osmanlica.ihya.org/mustevi-nedir-nedemek.html> adresinden edinilmiştir.
- Özel, H. Ş. (2015). Milli Mimari Rönesansı'nın İzmir'deki yansımalarından iki örnek: Milli sineme ve kütüphane binaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 22(22), 219-252.
- Sıkıçakar, A. (1991). *Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi giriş cepheleleri analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Şay, S. (2018), *Çocuk Esirgeme Kurumu: Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu ve Ressam Namık İsmail'in işbirliği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Tuztaşı, U. (2010). İdeal Osmanlı üslubu arayışında üç mimar: Montani Efendi, Kemâlettin Bey ve Vedat Bey. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 98-107.

Uzun Aydın, D. (2014). Sanayi-i Nefise Mektebi ve Paris Güzel Sanatlar Okulu “L’ecole Des Beaux-Arts” üzerine bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), 74-81.

Yavuz, Y. (1981). *Mimar Kemalettin 1870-1927*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü.